

HALK GELENEĞİNDE ATATÜRK VE ATATÜRK DEVRİMLERİ

Pertev Naili BORATAV

Mustafa Kemal Atatürk, 1935'e kadar, Kemal Paşa, Mustafa Kemal Paşa, Gazi Paşa, Gazi Kemal Paşa, Gazi adlarıyla anılırdı. 1935 ten bu yana bu çeşitlenmelerin yerini alan Atatürk adı, ölümünden sonra halk dilinde daha da kısaltılarak "Ata" ya da "Atam" biçimlerine dönüşüyor, ve bu biçim çoğu kez aydın yazarlarca da benimseniyor. Bu çeşitli adlarıyla anılarak, ya da anılmaksızın onun kişiliği, ve onun önerileriyle, girişimleriyle oluşmuş devrimler halk geleneğinde ne türden duygu ve düşünce kalıplarına bürünerek yansımıştır? Aşağıdaki kısa incelememde, elimdeki gereçlerin sağladıkları olanak ölçüsünde bu soruyu cevaplandırmayı deneyeceğim.

Türk toplumunun yapısında oluşan ve "Atatürk devrimleri" diye nitelendirdiğimiz değişmelerin, halkın alışkanlıklarını, eğilimlerini, gereksinmelerini hesaba katmadan, direnişleri yalnız zor kullanarak, Devlet gücüyle kırarak gerçekleştirildiğini düşünmek yanlış olur. Kurtuluş Savaşı gibi, Cumhuriyet devrimleri de halkın, yolunu, yöntemini bulamadan özlemini çektiği, bunun için de, kısa süren bocalamalardan sonra benimsediği aşamalardı. Mustafa Kemal'in başarısı halkın bunları önünde sonunda yadırgamayacağını, yadsımayacağını sezinlemiş, ve bu sezgiden güç alarak önermiş ve uygulamaya girişmiş olmasındadır. Kendisi de bu gerçeği her fırsatta tekrarlamıştır.¹ Sözlü halk ge-

¹ "Samsun'a ayak bastıktan sonra derhal memleket ve milleti yokladım. Gördüm ki memleket ve milletin temayülü istiklâl müdafaasında tereddüt edenleri utanılır mevkiye bırakabilecek mahiyettedir. Filhakika iki seneden beri bütün dünyanın şahit olduğu hâdiseler düşüncelerimde isabet ve milletin azm-ü imanında hakiki selâbet olduğunu isbat eder." (23 Nisan 1921).

"Biz çalışmamızda halkımızın yüceliğine, halkımızın azm ü imanına istinat ediyoruz. Muvaffakiyetin kaynağı bu iki kuvvettir." (Şubat 1922).

"Bilelim ki kazandığımız muvaffakiyet milletin kuvvetlerini birleştirmesinden ileri gelmiştir. Eğer aynı muvaffakiyetleri, zaferleri ilerde de kazanmak istiyorsak, aynı esasa dayanalım, aynı yolda yürüyelim." (1923).

leneğinden seçtiğim, ve aşağıda aktarıp inceleyeceğim birkaç örnek bu yargıya birer tanık niteliğindedir. Bunları, Atatürk devrimlerinin çeşitli yönlerinden incelenmesinde, Türk toplumunun kültür sosyolojisi araştırmalarında yararlı olabilecek belgeler sayıyorum.

Elimdeki sınırlı sayıda belgeleri : A) Atatürk'ün kişiliğine ilişkin değerlendirmeler; B) Atatürk devrimleri üzerine değerlendirmeler olarak iki başlık altında kümeledim. İkinci kümede şu konulara değinen belgeler yer alıyor : Saltanat ve Hilâfet, demokrasi, medenî kanun ve kadının eşitlik hakları, eğitim, bilim, okuma-yazma seferberliği, dil devrimi, endüstrileşme ve ulaşım, son olarak da devrim düşmanı gerici akımların eleştirisi.

A. Atatürk'ün kişiliği

Atatürk'ü yücelten, ona sevgi ve bağlılığı, başarılarından duyulan mutluluğu dile getiren halk şiirlerine müslüman-osmanlı edebiyatı geleneğinden, ve daha sonraki dönemlerde oluşmuş turancı-türkçü ve atatürkçü aydın çevrelerin tarih görüşlerinden etkilenmiş, kimi zaman abartmalı övgü niteliğini alan anlatım kalıplarına rastlanır. Sinoplu Âşık Emiri Dikmen onu bir Peygamber yüceliğinde görüyor, ve kurduğu düzeni "Cennet" diye nitelendiriyor :

(.....)

Türk için ülküye ne konmuş ise
Atatürk Yalvaçla varıldı bugün.

(.....)

Yüce Türk yüceldi ünlendi yine
Şahlandı bakıp öz tarihe, düne
Dikmen der ki : Erdim çok şükür buna
Sandım bir uçmağa girildi bugün.²

Nizipli Ahmet Bozkurt, Atatürk'ün ölümü üzerine söylenmiş olduğunu sandığım bir şiirinde, onu büyük cihangirlerin üstünde sayıyor:

"Mühim bir vazifenin yapılmasında benden evvel müteşebbis millet olmuştur. Benim şu veya bu sebeple te'hir ettiğim mühim vazifeyi millet bana ihtar etmiş ve yaptırmıştır." (28 Mart 1925).

"İnkilâpçılar onlardır ki terakki ve teceddüt inkilâbına sevk etmek istedikleri insanların ruh ve vicdanlarındaki hakiki temayüle nüfuz etmesini bilirler. Bu münasebetle şunu da beyan edeyim ki Türk milletinin son senelerde gösterdiği harikaların, yaptığı siyasi ve içtimai inkilâpların gerçek sahibi kendisidir." (1925).

² Aydemir=Orhan Aydemir, *Halk Ozanlarından Atatürk'e*. "Türk Folklor Araştırmaları", sayı 196, Kasım 1965.

Sana derim sana koca Cengiz Han
 Temürlenk-Türk ilen şol Gazi Orhan
 Fatih Mehmed ilen Yavuz, Süleyman
 Karşı varın sizden büyük er gelir.³

Bayezit Devlet Kütüphanesi, Muzaffer Gökman koleksiyonundan alınmıştır.

Kul Ahmet, Türklerin Orta-Asyadan Anadolu'ya, Rumeli'ne fütühat tarihinin bir özeti niteliğini taşıyan uzun şiirinde Atatürk öncesi turancı görüşle, Sümerlilere kadar eski uygarlıkları Türk milletine mal etme çabasında atatürkçü tarih görüşünü benimsiyor; onun destanı "Tarihte bir yaprak" başlığını taşır :

İlk Orta-Asya'da zuhur edenler
 Dört tarafa akın eden Türkleriz
 Medeniyet beşiğini kuranlar
 Tarihi dünyaya yayan Türkleriz.

İlk yazıyı Sümer Türkleri yazdı
 Mezopotamya'ya şehirler düzdü
 Haçlı ordusunu Yıldırım bozdu
 Her kılıca karşı kalkan Türkleriz.

³ Aydemir, a.g.y.

(.....)

Vahdettin devrinde Türkler sarsıldı
Dört tarafımızı düşmanlar aldı
Çıktı bir Atatürk pençeyi saldı
Yer yer düşmanları kıran Türklerimiz.⁴

Halk şairlerinin pek çoğunun düşüncesinde ,onu Hızır'a benzeten Ali İzzet'in şu dizelerinde görüldüğü gibi, Atatürk Türk yurdunun olduğu kadar İslâmın da kurtarıcısıdır :

Gazi Kemal Paşa gelmese idi
Camiler, mescitler kilise idi
Hızır gibi hâzır bir kimse idi
Kurtardı esirden vatan' Atatürk⁵

Poshoflu Âşık Müdamî de onda evliya ve peygamber nitelikleri görür :

(.....)

Kırk Evliya kerameti var idi
Vahiy idi fikrin düşün Atatürk.⁶

Ölümünden iki yıl sonra, ikinci Cihan Savaşının başlarında, Atatürk'ün dünyamıza döndüğü, ve birçok kimselere görüldüğü yolunda efsaneler anlatılırdı. Bunlardan bir tanesine göre Türkiye'yi Cihan Savaşına sürüklenmekten o kurtarmıştır. Efsane şöyle diyor :

"İzmir'de bir kadının evine birisi gelmiş. "Ben Atatürk'üm" demiş. Kadın inanmamış; polise haber vermeğe kalkışmış. O zaman adam sözlerini tekrarlayarak kanlı ellerini göstermiş, ve demiş ki : "Bu yapılan savaşları ben idare ediyorum. Korkmayın, Türkiye harbe girmeyecek; başına bir felâket gelmeyecek." Bu sözleri söyledikten sonra elinin kanını duvara basmış ve gözden kaybolmuş.⁷

Daha yakın bir dönemin bunalım yıllarında da halk ozanlarının bir bölümünün bilinç-altını, Atatürk'te bir türlü "Mehdi" görme inanı-

⁴ Kul Ahmet=Kul Ahmet ile Şah Zeynep. Ankara (tarihsiz), s. 90-91.

⁵ Yağcıoğlu=Halim Yağcıoğlu, Halk şiirinde yaşayan Mustafa Kemal Atatürk. "Varlık", sayı 881, Şubat 1981.

⁶ Boratav/Fıratlı=P.N. Boratav - H.V. Fıratlı, İzahlı Halk Şiiri Antolojisi. Ankara 1943, s. 202.

⁷ Bu efsaneyi 1940 Temmuzunda Mudurnu'da, Sebenli dostum Hıfzı Özkök'ten derledim; o da halasından dinlemiş. Mudurnulu dostum Ahmet Taşçı'nın, Mudurnu'nun Ulağan (=Uğurlu-Alan) köyünde bir kadından dinlediği bir başka efsaneye göre o köyde 1939 yazında bir kuş durmadan "Atatürk, Atatürk!" diye ötmüş; kuş ötmesini kesince —o yıl, eylül başında— Dünya Savaşı başlamış.

şı beslemiş olsa gerek. Bu inaniş, Âşık Ali İzzet'in 1960 da söylediği řu şiirde belirir :

Âhir-Zaman kahramanı Atatürk
Türkiye'nin hâli yaman oldu gel.
Hayın, hırsız ellerinde kaldı mülk
Kardaşlar kardaşa düşman oldu gel.

Tâc idi ay güneş başında Atam
Dünya eğilirdi karşında Atam
Allahın ordusu peşinde Atam
Deccal çıktı Âhir-Zaman oldu gel.

Söyle yüce Tanrım Mehdi'yi salsın
Ali, Battal Gazi beraber gelsin
Sana taş atanın eli kırılsın
Anayasa inkâr, güman oldu gel.

Ali İzzet Özkan can seni gözler
Şerefli şöhretli şan seni gözler
Öksüz kalan vatan, han seni gözler
Düşman yurdumuza mihman oldu gel.⁸

Bu efsaneleşmiş Atatürk'ün yanı sıra, onu etiyle, kemiğiyle, gerçek varlığı ile, sevilen, sayılan büyük insan çehresiyle çizen dizeler de var halkın şiir yaratmalarında. Yaşamı boyunca katlandığı zahmetleri, "Ey Gaziler" türküsündeki bir imge ile zenginleştiriyor Âşık Alyansođlu :

Bazen atla koştun, bazen de yaya
Yastığın taş idi döşegin kaya
Antalya, Sinop'a, Doğu, Batıya
Açıp kanadını geren Atatürk.⁹

Yaradıcısı bilinmeyen bir Örencik türküsü de aynı duyguyu işlemiş :

Gazi Paşa orduların başında
Gece yatak yatmaz düşman peşinde
Türkiye'yi görür hayalinde düşünde.
Yol ver dağlar ineceđim, gireceđim İzmir'e.¹⁰

Mevlud İhsanı bütün halkça ortaklaşa paylaşılan bir sevgiyi şöyle belirlerdir :

⁸ Ali İzzet=Ali İzzet Özkan, Mühür Gözlüm. Ankara 1969, s. 35.

⁹ Yağcıoğlu, a.g.y.

¹⁰ Mehmet Tuđrul, Ankara/Örencik ve Ahi köylerinin türküleri. Ankara 1945, s. 91.

Sanatkârın bileğinde, elinde
Bahçivanın bahçesinde, gülünde
Âşıkların mızrabında, telinde
Destanında Kemal gördüm, Kemal var.¹¹

Âşık Hasan'ın onuncu yıl destanında kocamış bir köylünün içtenliği dizelerdeki söyleyiş acemilikleriyle daha da iyi beliriyor :

Gücüm yetse keşke yazsam bir destan
Okunsa istekle nihayete dek
Başımızda her gün o Başkumandan
Methini söylesem Kıyamete dek.

(.....)

Varsın geçsin benim yaşım yetmiş
Son on yılda gördüm en büyük işi
İster er meydanı böyle bir kişi
Methini söylesem Kıyamete dek.

(.....)

Artık toprağa yaslanı yaslanı
Sığır güderken yazdım ben bu destanı
Nasıl methetmeyim böyle arslanı
Methini söylerim Kıyamete dek.¹²

Şarkışlalı Âşık Serdarî kızı Ayşe Berk'in :

Ben bir kolsuz Serdarî'nin kızımı
Ak kâğıt üstünde kara yazıyı
Yokluğun elinden nasıl gezeyim
Böylece malûmun olsun Atatürk.

dizeleriyle başlayan yakınışı, candan bir yakınına, karşılığında bir şey beklemeden dertlerini dökme edasıyla şöyle sürüp gidiyor :

Üç oğlum var bir ihtiyar kişiden
Kara günlü belâ gitmez başımdan
Bana acır hep duyanlar işiden
Böylece malûmun olsun Atatürk.

İkisi evli de birisi ergen
Üstüne örtmüyor boyunca yorgan
Oğlum, kızım, canım hep sana kurban
Böylece malûmun olsun Atatürk.

¹¹ Yağcıoğlu, a.g.y.

¹² HBH= "Halk Bilgisi Haberleri", yıl 3, sayı 29, 29 Birinci Teşrin 1933. (Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Özel Sayısı), s. 120.

Oğlumun birinin sekiz uşağı
Dördü bir yatıyor kısa döşeği
Yaz gelince deşirirler başağı.
Böylece malûmun olsun Atatürk.

Gayet sen ulusun Mevlâm saklasın
Sağını solunu arslan beklesin
Arada sırada millet' yokla sen.
Bundan böyle duacınım Atatürk.

Hele has ki bu dünyaya gelmişsin
Ortalığın ahvalini bilmişsin
Duydum çok sevindim Reis olmuşsun
Böylece malûmun olsun Atatürk.¹³

Âşık Talibî, Ankara'da kaldığı sürece bir türlü Atatürk'ü görememiş olmaktan yakınır :

Senelerce Ankara'da
Atatürk'ü göremedim.
Görenler erdi murada
Ben murada eremedim.

(.....)

Mektup atsam ele girmez
Kalem-Mahsus alır vermez
Talibî murada ermez
Atatürk'ü göremedim.¹⁴

Atatürk'e duyulan çöşkulu sevgi, ölümü üzerine söylenen ağıtlar-
da en güzel anlatım kalıplarını bulmuştur. 1938 de 20 yaşında bir genç
olan Poshoflu Müdamî, ağdının bir dörtlüğünde acısını, hem de sev-
gisini şöyle anlatmış :

Yıkılaydı evi Melek-ül-Mevtin
Atamın üstüne gül kefen örtün
Düşmanların yüreğinde heybetin
Mızrak idi gözün kaşın Atatürk.¹⁵

Âşık Halil, yurttaki yasın enginliğiyle birlikte, dünyanın dört bucağın-
dan gelenlerin onun anısına saygı gösterilerini vurguluyor :

Dinle Türkiye'nin temeli çöktü
Derununda derdi olan ağlasın.

13

¹³ Atatürk için şiirler. Ankara 1959 (3. baskı). "Güvercin kitaplar dizisi". s. 12-13.

¹⁴ Yağcıoğlu, a.g.y.

¹⁵ Boratav/Fırat, s. 202.

(.....)

Cümleliz bir yere toplanın dostlar
İniler Türkiye yürekte yas var
Gazi'nin aşkına çekelim yaslar
Atatürk'üm için cihan ağlasın.

Derdimi söyleyim dinleyin telden
Bu ölüm Allahtan ne gelir elden
Bunca adam geldi yedi düveldən
Bu dem Çin, Japonya, Rusya ağlasın.

Bir tomurcuk gülü idin Sivas'ın
Seyr ederdi Erzurum'un yaylasın
İngiltere, Mısır çektiler yasın
Arabistan, Suriye, Acem ağlasın.

Cenazene geldi evel Almanya
Atama kan ağlıyor bütün dünya
Sana can verirdi Adana, Konya
Kalbi matem tutan merdân ağlasın.¹⁶

O günlerde yakılan ağıtlardan gelişi güzel seçilmiş dizeler sıralayayım.
Kozan'ın Hamam köyünden Çolak Hacı Sözoğuran'ın ağıdından :

Türk vermez mi çaren bulunsa eğer
Kıymatın cihanın varına değer
Dünyanın vefası yoğumuş meğer
Ay gamlandı güneş dön oldu bugün.¹⁷

Bayburtlu Aşık Rıdvan'ın ağıdından :

Zârı zârı ağlıyor Ankara'nın bağları
Bülbül gitti viran oldu bahçeleri bağları
Bütün millet Atam diye, Atam diye ağladı.¹⁸

Hafız Rahmi'ninki anonim tören ağıtlarındaki içerik ve söyleyiş niteliklerini taşıyor :

Atamı bindirdiler ağaçtan ata
Dolmabahçesinde bülbüller öte
Evlâdı yoğudu yerini tuta
Ağlaşıyor millet : Hani Atamız.

¹⁶ Sevengil=Refik Ahmet Sevengil, Çağımızın halk şairleri. İstanbul 1967, s. 340-341.

¹⁷ ¹⁸ Aydemir, a.g.y.

Paşalığın Avrupa'ya şan verir
Yavuz gelir alam diye yan verir
Dolmabahçesinde yatmış can verir
Can vermesi zordur Gazi Paşamız.

İçimin acısı ölümden beter
Siyasî işlere akıl mı yeter
Tam on iki Paşa tabutun tutar
Ağlaşıyor asker : Hani Atamız.¹⁹

Dikmenli sütçü Emine Kadın, bir defasında Atatürk Dikmen'e geldiğinde onunla görüşmüş, konuşmuş. Ağığında bu anıdan nakışlar yer alıyor :

Dikmen dağlarına gelmez olaydın
Mavi gözlerini görmez olaydım
O tatlı sözlerin duymaz olaydım
N'ettin İstanbul n'ettin Türkün Atasın
Yalabuca kaybettim yetimlerin babasın.

Horozlu - Pınar'da arabası durdu
Dikmen dağlarına gün şavkı vurdu
N'ettin İstanbul n'ettin Türkün Atasın.

İsmi yazsınlar mezar taşına
Her şeyi emanet etsinler arkadaşına
Teselli versinler kız kardaşına
N'ettin İstanbul n'ettin Türkün Atasın.²⁰

Doğu Anadolu'nun bir kıtlık türküsü de bir bakıma bir Mustafa Kemal ağıdı, türkçeye çevrilmiş şu dizeleriyle :

Kemal sağ iken
Arpa ekmeği yasak idi
Kemal ölünce
Buğday ekmeği uçtu.
Hey hey Kemal, hey hey hey Kemal!
(Lo lo Kemal!)²¹

¹⁹ Mehmet Behçet=Mehmet Behçet, Atatürk'e Ağıt. "Türk Folklor Araştırmaları", sayı 112, Kasım 1958.

^{20, 21} Aydemir, a.g.y.

B. Atatürk devrimleri :

Halk şairlerinden bir bölüğü, kimi deyişlerinde Mustafa Kemal'in Saltanatı ve Hilâfeti yıkmasına alkış tutmuşlardır. Ali İzzet, eserleriyle, kişilikleriyle büyük ün bıraktıktan sonra dünyamızdan çekip giden büyük kişileri -ve onlar vesilesiyle ölümün kaçınılmazlığını- anan şiirinden onu :

"Saltanat köşkünü yıkıp dağıtan"²²

bir kahraman olarak nitelendiriyor. Aşık Halil Karabulut'un şiirinde de Saltanat düzeniyle, onun yerini alan Atatürkçü düzenin bir karşılaştırması var :

Kimi düştü tâca, tahta, saraya
Kimi düştü mala, mülke, paraya
Bu milletin bağrındaki yaraya
Sencileyin merhem saran olmadı.²³

Hakkı Nalça (Perişânî) Mustafa Kemal'e adadığı destanında, son Osmanlı padişahını "Kızıl Sultan" diye -eski kuşakların Sultan Hamid'e verdikleri sıfatla- niteliyor, ve onunla Mustafa Kemal'in çatışmasını, Firavun'la Musa'nın çatışmasına benzetiyor :

Cehle göğüs gerdin attın tırpanı
Yıldıldın azılı büyük sırtlanı
Koğdun yeşil yurttan Kızıl Sultanı
O zalim Fir'avn'a Musa'mısın sen.²⁴

Demokrasi, kanun karşısında eşitlik ilkelerinin, çoğu kez çocuksu bir anlatım saflığına bürünerek halk şiirinden yansımalarına da bir kaç örnek vereyim. Dadaylı Aşık Kör Hasan'ın 1939 da söylediği ağıdından :

Gayrı derdimizin çoğu kalmadı
Büyük ağızlarda köylünün adı
Cumhuriyet bizi saydı kolladı
Bilirik kadrini, değillik nankör.

Ferman Padişahın dağlar bizimdi
Ferman da vatan da bizimdir şimdi
Ata'dan her gönle bir ışık indi
Gözlerimiz nasıl açıldı bir gör.²⁵

²² Ali İzzet, s. 33-34.

²³ Yağcıoğlu, a.g.y.

²⁴ Said Demirdal, Bütünüyle Uluborlu. İstanbul 1968, s. 375-376.

²⁵ Aydemir, a.g.y.

Saraç Hacı'nın destanından :

Köylü şimdi efendidir evvel ne hakkı vardı
Sultan sade senden alır sana yumruk sıkardı
Türk köylüsü senin için Meclis kanun çıkardı
Cumhuriyet bak bağına seni bastı hem sardı.²⁶

Âşık Mehmed'in Onuncu yıl destanından :

Cumhuriyet halkın hakimiyeti
Hep Türklerin böyle idi niyeti
Anlaşıldı Cumhuriyet kıymeti
Kutlu olsun Cumhuriyet bayramı.²⁷

1965 lerde İşçi Partisi saflarında çalışan Çetin Altan'a iki halk şairinin "Uyan Çetin" diye seslenişlerinde, o dönem âşıklarından bir çoğunun katıldıkları "toplumcu" dünya görüşüyle Atatürkçü-halkçılığı bir türlü uzlaştırma çabası var :

Dert dinleyen böyle yatar uyur mu
Tabibe gitmeyen deva bulur mu
Kuru kuru sosyalistlik olur mu
Uyan Çetin uyan dertliler geldi.

Hüseyin Çırakman, Gürbüz Ali'dir
Halk derdinden içerleri doludur
Gitiğimiz Atatürk'ün yoludur
Uyan Çetin uyan dertliler geldi.²⁸

Kadınla erkeğe eşit haklar tanıyan medenî kanun, âşıkların deyişlerinde de, adsız yaratmalarda da izler bırakmış. Âşık Hacı Karakılıç, Âşık Hasan ve Âşık Mehmed'in bu konuda düşünceleri :

Hacı Karakılıç bırakmaz izin
Eşit hak sahibi oğlunla kızın.²⁹

Eski kanun kadınları boşadan
Yeni kanun kadını hür yaşadan
Bu fikirler gelir Gazi Paşadan
Kutlu olsun Cumhuriyet bayramı.³⁰

Sohbetinin doyum olmaz tadına
Odur haklarını veren kadına
Âşık Hasan derler benim adıma
Methini söylerim Kıyamete dek.³¹

²⁶, ²⁷ HBH, s. 119-120, 119.

²⁸ Ali Gürbüz=Ali Gürbüz, *Ata'ya Dilekçe*. Ankara 1969, s. 30.

²⁹ Yağcıoğlu, a.g.y.

³⁰, ³¹ HBH, s. 120, 119.

Bayezit Devlet Kütüphanesi, Muzaffer Gökman koleksiyonundan alınmıştır.

Kul Mehmed, erkeğe çok kadın alma hakkını yasak eden kanunla birlikte Mustafa Kemal'i alkışlar :

Ününü görenler diz üstü çöker
Kadınlar üstüne alınmaz nöker
İzinnâme ile evlenir bekâr
Çok dua ederler ey Kemal Paşa.³²

Mudurnu'da 1927 de derlenmiş bir mâni de —bu sefer kadın kişilerin ağzından— boşama hakkını yalnız erkeğe tanıyan eski yasanın artık kadını korkutamayacağını şöyle bildiriyor :

Ocak başında maşa
Kalk herif beni boşama
Boşamazsan boşama
Var olsun Kemal Paşa.³³

Bu mâninin, medenî kanunun çıkmasından hemen sonra yaratılmış olduğunu sanıyorum. Mudurnu'nun, yine o yıllarda derlenmiş başka

³² Yağcıoğlu, a.g.y.

³³ P.N. Boratav 1927-Mudurnu'da halk edebiyatı derlemeleri. (Yayınlanmamış metinler.)

bir mânisi ise, yalnız erkeğe boşama hakkı tanıyan eski kanunun başka bir yönden bir türlü eleştirisidir :

Dağdan kütük aşar mı
Aklı olan şaşar mı
Aklı olan pezevenk
Karısını boşar mı.³³

Şapka kanunu ile ilgili olarak bir tek aşağıdaki mâniden başka bir şey bulamadım :

Minarenin kubbesi
Ben istemem al fesi
Olursa şapka olsun
Kemal Paşa rütbesi.³⁴

Buna karşılık alfabe devrimi, okuma yazmanın yaygınlaştırılması, eğitimin, bilimin değerlendirilmesi halk ozanlarının üzerinde en çok durdukları konular arasında. Ali İzzet, Atatürk'ün ölümünü anarken :

Türk oğluna latin harfi okutan
(.....)
Atatürk gibi bir kahraman da öldü.³⁵

Âşık Hasan Onuncu yıl destanında :

On yılda yüzlerce yılı aştırdı
Şanlı geçmişleri deşti deştirdi
Okuyup yazmayı kolaylaştırdı
Methini söylerim Kıyamete dek.³⁶

Hafız Rahmi ağzında :

Düşmanlara çokça vurdu kazmayı
Çobanlara hep öğretti yazmayı
Öfkelense giyer idi çizmeyi
Kimselerden korkmaz idi Atamız.³⁷

Dilin sadeleştirilmesi yolundaki çabalar da âşıkları çok etkilemiş ve sevindirmiştir. Âşık Hüseyin Kaçıran :

³⁴ Aydemir, a.g.y.

³⁵ Ali İzzet, s. 33-34.

³⁶ HBH, s. 120.

³⁷ Mehmet Behçet, a.g.y.

Yazdıkları yazı türkçe erenler
Konuştular sözü türkçe erenler
Kim okuttu bizi türkçe erenler?³⁸

Sefil Gülhânî :

Dilimizde türkçe hece
Türk milleti şanın yüce.³⁹

Ali Gürbüz :

Türk'e türkçe okul açtın
Cehalet ile savaştın
Halka ilim irfan saçtın
Nasıl unuturuz Atam.⁴⁰

Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" özdeyişini benimseyen âşıkların dizelerinden örnekler vereyim; Âşık Adil Ali Atalay'dan:

İlim ile yürür yolunda olan
İlim başımızın tacı Atatürk.⁴¹

Âşık Hacı Karakılıç'tan :

En hakiki mürşit ilimdir sözün
Gönüllere ilham verir Atatürk.⁴²

Âşık Meczuriden :

Mirasındır aydın fikir
Eserlerin götürmez kir.⁴³

Bir alevî şairi olan Hüdâ'i, kendi geleneklerinden kaynaklanan inanışlarını, gerçekçi-dünyalık Atatürk ilkeleri ile ("gönlünün eli ile") şu iki dizede ne güzel uzlaştırıp kaynaştırmış :

Gönlüm Hacı Bektaş elim Atatürk
İlimim nihayetsiz yolum hatasız.⁴⁴

Sivaslı Yarım Ali, eğitim, sağlık, eşitlik ve halk egemenliği gibi sosyal ve politik nitelikteki devrimlerle, Atatürk devri ekonomi ve teknik başarılarını türküsünün üç bendinde derleyip sergilemiş :

Vatana eyleriz hizmet
Mektebe eyleriz hürmet
Hep efendi oldu millet
Ağ üstünde karamız var

38, 39, 40, 41, 42, 43, 44 Yağcıoğlu, a.g.y.

Pavlikalar kumaş dokur
Adaletle erdik şükür
Sanat mektebinde okur
Çokça sanatkârimiz var.

Çoğaldı başhekim Lokman
Mekteplerde etti idman
Gazimiz var iken korkman
Her derde bir çaremiz var.⁴⁵

Âşık Vahap Suzânî de türküsünde Cumhuriyet döneminin bütün hayırlı işlerini sıralıyor : Sağlık, eğitim, yollar, fabrikalar... ("Hasret kavuşturan", Anadolu köylüsünün demiryoluna, tirene taktığı addır.)

Gönül şad olmanın zamanı geldi
Açıldı bahçede gülümüz bizim
Vatana hizmetin zamanı geldi
Çıkar fabrikadan bezimiz bizim.

Gönül arzu eder gezmeyi iller
Durmasın methini söylesin diller
Çok terakki oldu yapılan yollar
Hasret kavuşturan yolumuz bizim.

Çok hekime vardık olmadı Lokman
Ahir derde oldu Gazimiz derman
Açıldı mektepler yükseldi irfan
Kolayca okunur yazımız bizim.

Suzânî der : Kime edek nazımız
Ayağına toprak olsun yüzümüz
Bin yaşasın o sevgili Gazimiz
Söylesin namını sazımız bizim.⁴⁶

Âşık Emsâlî ile Kul Semâ'î de endüstrileşme ve ulaşım konuları üzerinde durmuşlar :

Fabrikalar kurdurdu her diyara
Okullar yaptırdı köye şehire
Yerde tiren hattı gökte tayyare
İmar etti vatanını Atatürk.⁴⁷

Anadolu dediğimiz bu yurda
Fabrikalar kurun dedi Atatürk.⁴⁸

⁴⁵ Sevengil, s. 336-337.

⁴⁶ Sevengil, s. 335. - Bu şiir 1932 de Sivas'ta A. Kutsi Tecer'in düzenlediği halk şairleri bayramında söylenmiştir.

^{47, 48} Yağcıoğlu, a.g.y.

Âşık Hasan için de Gazi Paşa'nın en çok imrenilecek işlerinden biri demiryollarıdır :

Geçti tünel oldu her çetin kaya
Şimdi tirendeyiz yürürdük yaya
Dünya imreniyor Gazi Paşaya
Methini söylerim kıyamete dek.⁴⁹

Bayezit Devlet Kütüphanesi, Muzaffer Gökman koleksiyonundan alınmıştır.

Ölümünden sonra, özellikle 1960'ı izleyen yıllarda, Atatürk'ün lâ-iklik, eşitlik, v.b. ilkelerine aykırı davranışlara halk ozanlarının tepkilerini yansıtan pek çok deyişler buluruz. Kul Semâ'i, Atatürk'ün gençliğe seslenişine anıştırmalı dizeler ile :

Türk gençliği vatan size emanet
Memleketi korun dedi Atatürk
Cumhuriyeti horlayan olursa eğer
Başlarına vurun dedi Atatürk.

⁴⁹ HBH, s. 120.

başlayan şiirini şöyle sürdürür :

Kimisi istiyor kurak şeriat
Kimisi der : Gel yürüdek tarikat
Bugün Aya gitmek büyük marifet
İleriyi görün dedi Atatürk.⁵⁰

Âşık Ceylânî Atatürk devrimlerinin düşmanlarını şu sözlerle sergiler :

Kimisi de devrim dedi devirdi
Gözlerini eserinden çevirdi
Şu vatana didik didik kemirdi...⁵¹

Ali Gürbüz, "Atatürk'ün yolundayız" diyip milleti aldatanlara şöyle haykırıyor :

Yalan ile attınız bu temeli
İnandık her şeye ettik emeli
Severiz dediniz Gazi Kemal'i
Altı-Oku söktünüz bu da mı yalan?⁵²

Başka bir şiirinde de Atatürk'ün vasiyetini hatırlatıyor :

Atatürk'ün vasiyeti böyle mi
Fakir cefa ile ölsün öyle mi
Zenginin başına geçim gayle mi
Zamla dağlar aşılıyorlar aşarlar⁵³

Aynı âşkın bir şiiri "Ataya dilekçe" başlığını taşır. Burada gerici güçler ve bu güçleri besleyerek işlerini yürüten politikacılar ele alınmıştır :

Dilekçe yazayım ey Önder size
Hilâfet isterler geri gel de gör
Bin bir yalan söyler kıyarlar bize
Kafa uçurmanın yeri gel de gör.

Taşımak isterler bir yeşil sancak
Lâikliğe paydos Kürdi'ye kucak
Bunların hakkından sen gelin ancak
Huzulî sarf olan varı gel de gör.

50, 51 Yağcıoğlu, a.g.y.

52, 53 54 Ali Gürbüz, s. 19-20, 9, 3.

Takma sakallılar sahte hocalar
Masonlarla dolar taşar localar
Ayınsız geçmiyor günler geceler
Uçuruma giden körü gel de gör

Cumhuriyet kurdun yıkmak isterler
Araya fitnelik sokmak isterler
Kendi çıkarlarına bakmak isterler
Halife yolunda Kır'ı gel de gör

Gürbüz der ki : Kollarımız bükülmez
Gösterdiğin doğru yoldan çıkılmaz
Ne yapsalar asil millet yıkılmaz
Gayr-i meşru' kazanç kâri gel de gör.⁵⁴

Kul Ahmed'in bir şiiri, milletin içine ayrılık, kin saçan politikacılara karşı birleşmeğe çağrısıdır :

Ayrı seçi bu yol nedir
Gel hepimiz bir olalım
Bu sultanlık bu kul nedir
Gel hepimiz bir olalım.

Gâvur müslümanlık nedir
Sünnî kızılbaşlık nedir
Bu kin bu düşmanlık nedir
Gel hepimiz bir olalım.

Âdem derler babamızdır
Havvâ derler anamızdır
Birlik yolu dâvamızdır
Gel hepimiz bir olalım.

Yalnız taş duvar olmaz
Cahiller bu sırrı bilmez
İkilik menzile ermez
Gel hepimiz bir olalım.

Gönlümüz birlikle dolu
Biz bilmeyiz sağı solu
Yolumuz Atatürk yolu
Gel hepimiz bir olalım.

Kul Ahmed'im din de birdir
Allah bir cihan da birdir
Gökten doğan gün de birdir
Gel hepimiz bir olalım.⁵⁵

Aynı âşık bir başka şiirinde, Alevî vatandaşlara karşı yöneltilen düşmanlık propagandasına, Karacaoğlan'ın "Bana kara diyen dilber" sözleriyle başlayan o güzelim türküsünden sezinlenerek cevap verirken, somut gerçeklerden seçtiği imgelerin ortasına "Atatürk'ün madalyasını" ustalıkla yerleştirmiş :

Bize Kızılbaş demişler
Gül de kırmızı değil mi
Bin bir çeşit kelâm söyler
Dil de kırmızı değil mi.

Pirimizdir Âl-i Abâ
Süzülürüz kaptan kaba
Doğup batarken her sabah
Gün de kırmızı değil mi.

Bütün Huriler libası
Muhammed'in tâcı fesi
Atatürk'ün madalyası
O da kırmızı değil mi.

Kınalanmış parmakları
Mezelenmiş dudakları
Güzellerin yanakları
O da kırmızı değil mi.

Ali Haydar diyarında
Kan akar Zülfikârında
İlikte kanda damarda
Kan da kırmızı değil mi.

Biri elma birisi nar
Kiraz bahçede ne kibar
Çeşit çeşit meyvalar var
Çoğu kırmızı değil mi.

Kul Ahmed'im gezdim dağı
Seyr eyledim bahçe bağı
Sallanıyor Türk bayrağı
Rengi kırmızı değil mi.⁵⁵

* * *

Bu yazıyı, "Yurtta sulh, cihanda sulh" çağrısını, ona Atatürk'ün nice umutlu başka çağrılarını da katarak, daha uzaklara ulaştırmak

^{55, 56, 57} Kul Ahmet, s. 53, 46, 60-61.

isteyen Kul Ahmed'in "Sultan da benim" başlıklı destanı ile bitireceğim :

Dinleyin erenler yüz bin şanı var
Bu güzel Türkiye vatan da benim.
Her bayrakta benim bir nişanı var
Doğu, Batı, Cenup, Şimal de benim.

Amerika, Afganistan, Arjantin,
Avusturya, Macaristan, Küba, Çin,
Danimarka, Yunanistan, Filistin,
Büyük Britanya, Lübnan da benim.

(.....)

(Kul Ahmed, bundan sonra gelen dört bentte 66 ülkeyi sıralıyor, ve destanını şu dörtlüklerle tamamlıyor.)

Cennet, Cehennem, Peygamberler, Melekler
Şems ü Kamer, Yıldız, Yer ile Gökler
Üstümüzde dönen çark-ı Felekler
İncil, Zebur, Tevrat, Kur'an da benim.

Anam Türktür, babam Türktür, soyum Türk
İlim Türktür, vatanım Türk, köyüm Türk
Ay-yıldızlı bayrak bir de Atatürk
Ordu ile sancak, asker de benim.

Tasavvur eyledim ben kendi kendim
Bunca Devlet bende mevcut efendim
Görünüşte fakat bir Kul Ahmed'im
Cihana hükm eden Sultan da benim.⁵⁷